

Леонід Кривизюк

ВИШКІЛЬНО-ВИХОВНИЙ ДОСВІД ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ 1917–1920 рр.

Проаналізовано систему вишколу та виховання в українських військових формаціях доби Центральної Ради, Гетьманату, Директорії Української Народної Республіки, Західно-Української Народної Республіки.

Ключові слова: *військо, Центральна Рада, Гетьманат, Директорія, Українська Народна Республіка, Західно-Українська Народна Республіка.*

Український народ здавна славився своїми військовими традиціями. Бойовий вишкіл та військове виховання українців були добре налагоджені та успішно проявились у княжу добу, в епоху козаччини. Незважаючи на занепад державності, український мілітарний дух зумів себе показати в ХІХ столітті. Так новостворені козацькі полки брали активну участь під час російсько-французької війни 1812–1815 років, у Кримській кампанії. В Галичині, під час революції 1848 р., боротьба за політичне самоврядування зумовила потребу у створенні українських військових та воєнізованих формувань: національної гвардії, гірських стрільців, селянської самооборони. Вони розглядалися як зародок збройної сили українців Австрійської монархії. Але бездержавний статус народу, його поділ між двох імперій – Російською та Австро-Угорською, окупація земель чужинцями не давали перспективи розвитку національних мілітарних сил.

Понад двохсотлітня тотальна русифікаторська політика на більшості українських земель сприяла денационалізації провідної верстви народу. Російський уряд стежив, щоб генералітет і вищий офіцерський склад складався виключно з росіян або повністю зрусифікованих представників інших народностей, причому однієї релігійної конфесії. Адже в тогочасному суспільстві Російської імперії існував єдиний поділ громадян: на “православних” та “іногородців”. Тому “малоросів”, в основному, охоче приймали до військових шкіл, але із застереженням, щоб не було серед них проявів т.зв. “мазепинства” – тобто сепаратистських домагань відокремлення українських земель від метрополії.

Українці в складі російської армії проявили себе як дисципліновані, слухняні, хоробрі, кмітливі та відчайдушні в бою воїни, багато з них дослужилися до вищих військових звань: генерал-лейтенанти П. Скоропадський, О. Галкин, О. Рогоза, М. Юнаків, П. Єрошевич, контрадмірала М. Остроградський, М. Саблін та інші. Тому в революційний час 1917 р. під впливом політичних подій розвалу імперії, загрози катастрофічної поразки на фронті російське командування змушене було дати згоду на створення українізованих військових формувань. Їх бойовий потенціал планувалося використати для стабілізації ситуації на воєнному театрі дій. Разом з

тим почали стихійно створюватися загони Вільного козацтва. Це все призвело до відновлення українського військового руху.

Загалом досвід національного військового будівництва 1917–1920 рр. з усією очевидністю підтвердив, що ключовим фактором, який забезпечує повноцінне функціонування національних збройних сил, є уважне ставлення до фахової підготовки її особового складу і водночас його виховання в дусі патріотизму та відданості державницькій ідеї. Розв'язання цього двоєдиного завдання є гарантом того, що збройні сили виконають покладені на них функції.

Як показали події 1917–1920 рр., армія була центральним елементом державного відродження України. Вона створювалася разом із державою і часто виступала каталізатором загальних державотворчих процесів. У зв'язку з цим на той час на перше місце висувалася проблема створення боєздатної армії. На жаль, розуміння ваги цієї справи не завжди знаходило адекватну оцінку й підтримку з боку тогочасних українських політичних і державних діячів. Так, лідери Центральної Ради, сповідуючи федералістську концепцію державотворення і соціалістичні утопічні програмні настанови, взагалі заперечували потребу створення Збройних сил України. Відтак національне військове будівництво було загальмоване, і тільки гіркий досвід поразки УНР у боротьбі проти російської більшовицької агресії вніс суттєві корективи у військову політику Центральної Ради. На рубежі 1917–1918 рр. розпочинається створення регулярної армії. Водночас відбувається становлення національної вишкільної і виховної систем у військах. Її особливістю було те, що вона не одразу набула чітко визначених рис. Слідом за експериментами в галузі державного будівництва в УНР доби Центральної Ради подібне експериментування проводилося й у військовій сфері. Особливо негативно сприймалося спочатку запровадження в армії повноцінного військового вишколу. Плануючи у недалекій перспективі скасувати постійну армію, керівництво УНР ще наприкінці 1917 р. вважало цей захід шкідливим, оскільки він приведе до утвердження армії як постійного суспільного інституту. Лише весною 1918 р. становище змінилося, коли було вирішено створити кадри інструкторів для проведення вишколу особового складу армії. У дещо кращому стані перебувала виховна робота у військах Центральної Ради. Вона носила яскраво виражене національне, патріотичне забарвлення, а її провідниками були військові ради, а з весни 1918 р. – відповідні структури Військового міністерства. Незважаючи на те, що в своїй основі зародки системи виховання відіграли позитивну роль, бо сприяли утвердженню серед тисяч молодих людей національної свідомості і почуття державницької ідеї, вони все ж таки не досягли поставленої мети, оскільки не забезпечили збереження в українських частинах високого бойового духу. Це було пов'язане як із прорахунками в галузі державного будівництва загалом, так і у військовій політиці зокрема. Особливо далася взнаки спроба Центральної Ради перенести цивільні норми суспільного життя в армію. Це призвело до її політизації, поширення хаосу. Значного удару по вишкільній і виховній роботі у військах завдала недооцінка ролі офіцера. Скасування персональних офіцерських рангів, політика усунення їх із армії мало вкрай негативні наслідки для армії УНР!

Разом з тим у період гетьманування П. Скоропадського, хоча військове будівництво очолили відомі фахівці військової справи, в армії різко відчувався брак чітко розробленої концепції виховної роботи. За зовнішніми лаштунками українського

характеру збройних сил не спостерігалось змісту національно-патріотичного виховання особового складу. Ставка на підбір “фахівців” високого рангу колишньої російської армії, прагнення П. Скоропадського залучити їх до національного військового будівництва навіть тоді, коли вони були неприхованими носіями антиукраїнських, антидержавних поглядів, також згубно відбилася на настроях особового складу частин і патріотично налаштованих офіцерів-українців. Наслідком цього стала втрата добре озброєними, більш того, елітарними частинами гетьманської армії бажання виступити на захист режиму восени 1918 року. Отже, П. Скоропадському не вдалося забезпечити узгодженості суто військового вишколу з виховним процесом, що залишається актуальним і донині².

У Галичині, враховуючи реалії загальнополітичної ситуації та певний лібералізм в Австро-Угорській імперії, політичним силам вдалося передбачити хід історичних подій. На початку XX століття виникає мережа парамілітарних організацій – “Січей”, “Соколів” та “Пласту”, які розгорнули свою діяльність на західноукраїнських землях. Військове навчання в них поєднувалося з національним вихованням. Як наслідок, ці військово-патріотичні товариства сприяли підвищенню культурно-освітнього рівня і національної свідомості народу, виконали завдання по підготовці молоді до збройної боротьби за незалежну державу, стали зародком майбутніх національних військових формувань, підготували свідомих захисників Вітчизни. Вони склали осередок Легіону українських січових стрільців, який і став основою для формування Української Галицької Армії.

Натомість, у довоєнний період не було проведено планоїрної пропаганди щодо набуття українською молоддю вищої військової освіти. У Галичині була популярною професія священика і правника, але не військовика. Тому це негативно відбилася вже наприкінці 1918 р., коли під час формування Галицької армії виявилася недостатність у національних офіцерських кадрах. Внаслідок цього в розпалі українсько-польської війни навесні 1919 р. в ГА проходили службу тільки 1412 офіцерів усіх рангів. З огляду на потреби боєздатної армії цього було недостатньо для майже стотисячного війська (один старшина на 70–90 стрільців при нормі – один офіцер на 20–30 солдатів).

Незважаючи на всі труднощі, насамперед об’єктивного характеру, військово-політичний провід галичан зумів налагодити військовий вишкіл новобранців та навчання на підстаршин і старшин. Для цього були використані військові традиції та бойовий досвід Легіону УСС. Зважаючи на безперервні воєнні дії, не було можливості провести повноцінний вишкіл молодого поповнення та військову підготовку офіцерського складу. Але галицькі воїни показали себе якнайкраще: хоробрими, дисциплінованими та морально стійкими. Ці якості утверджувала добре налагоджена система військового виховання, яка підносила національну свідомість не тільки особового складу ГА, але й місцевого населення, як галичан, так і волинян, жителів Поділля та Наддніпрянщини. Культурно-мистецька спадщина галицьких стрільців увійшла в аннали національного воєнного мистецтва³.

Проголошення соборної УНР поклато початок нівелюванню відмінностей у системі військового вишколу в галицьких і наддніпрянських частинах української армії. Перехід Галицької армії в район розташування Дієвої армії став імпульсом для посилення виховної роботи у військах загалом.

Але єдина вишкільно-виховна система армії соборної УНР 1919–1920 рр. так і не склалася. Зате вона виділялася державним керівництвом як окремий важливий елемент військового будівництва. Найбільша увага зверталася на виховання військ у душі патріотизму, відданості справі державної незалежності України. Провідну роль у військово-вишкільній роботі відігравала пропаганда державницької ідеології. З цих позицій велику роботу проводили Міністерство преси і пропаганди УНР, Інформаційне бюро армії, Головна культурно-просвітницька управа при Генеральному штабі, Пресова Квартира. Значне місце приділялося підготовці кадрів для проведення виховної роботи в армії. З'явився такий цілком новий елемент, як пропаганда військової справи і ролі армії УНР серед громадськості країни.

Характерною рисою військового вишколу на той час було те, що він не міг через стрімкі зміни лінії фронту і практично відсутнього тилу набути регулярного характеру, а проводився при резервних фронтових частинах. Значним здобутком уряду УНР стало налагодження вперше в Україні національної військової освіти і підготовки власних офіцерських кадрів⁴.

Загалом вишкільно-виховна робота в українській армії 1919–1920 рр. дала позитивні результати. Попри важкі поразки від переважаючих сил ворога, моральний стан армії був збережений. Вона продовжувала боротьбу і воліла разом з урядом піти в еміграцію, ніж капітулювати. Адже причиною воєнних поразок українських військ були не стільки власні невдачі та прорахунки командування (які, безперечно, мали місце), а тогочасні геополітичні та геостратегічні розклади сил у Європі, коли українське питання розглядалося великими державами не відокремлено, а в контексті російських, польських, румунських та чеських проблем. Тому, опинившись у кільці ворожих країн при повній байдужості держав Антанти, українська армія, а з нею і суверенна держава, потерпіли поразку.

Незважаючи на це, українські воїни високо пронесли прапор національно-визвольної боротьби, що стало прикладом для майбутніх поколінь борців за незалежну Українську державу. В нашій історії назавжди залишиться героїзм генералів, офіцерів та козаків і стрільців, а їх висока національна свідомість, морально-духовні принципи, бойовий дух стали прикладом для наслідування. Історичний досвід військового вишколу та національного виховання необхідно використати і сьогодні, в час реформування збройних сил країни на період переходу до рівня європейських стандартів та формування професійної армії.

При цьому доцільно зберегти основні риси військово-вишкільної системи українських військ 1917–1920 рр.: виховання особового складу в душі відданості демократичній суверенній Українській державі; відсутність агресивної ідеології у виховному процесі особового складу; виховання офіцерів та солдатів на усвідомленні своїх прав і обов'язків як громадян України; прагнення будувати відносини офіцер–солдат на рівноправних засадах при дотриманні чіткої субординації; відродження кращих національних військових традицій минулого. Вважаємо, що воїни та командири української армії мають бути вишколені та виховані з урахуванням національно-історичних аспектів і традицій нашого народу, зберігати надбання попередніх поколінь і закласти міцну основу для майбутнього, щоб збройні сили дійсно стали великою школою військово-патріотичного виховання і соціального становлення українського вояка.

- ¹ Див.: *Свтимович В.* Військо йде. Уривок зі спогадів про березень 1917 р. в Києві. – Львів, 1937. – 123 с.; *Єрошев П.* З боротьби українського народу за свою незалежність // За державність. – Тарнів, 1938. – 36. 8. – С. 9–65; *Корній В.* Спогади про українізацію 36-го Орловського полку Х корпусу російської армії в 1917 році // За державність. – Каліш, 1935. – 36. 1. – С. 65–73; *Королів-Старий В.* З моїх споминів про Симона Петлюру // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). – К., 1992. – С. 177–188; *Михайлик М.* Виступ Першої української військової школи // Герої Крут. Лицарський подвиг юних українців 29 січня 1918 року. – Дрогобич, 1995. – С. 68–74; *Сулківський Б.* З історії формування 2-го Січового Запорізького корпусу на Південно-Західному фронті в році 1917 (Спомини) // Табор – 1927. – Ч. 4. – С. 71–86; *Гамрецький Ю.М.* Солдатські маси на Україні у підготовці і проведенні соціалістичної революції // Український історичний журнал. – 1977. – № 9. – С. 127–136; *Гарчева Л.* Збройні сили Центральної Ради у лютому-квітні 1918 р. // Військо України. – 1993. – № 8. – С. 102–106; *Голубко В.* Армія Української Народної Республіки 1917–1918. Утворення та боротьба за державу. – Львів: Кальварія, 1997. – 288 с.; *Голубко В.* Симон Петлюра і формування української військової доктрини // Вісник Державного університету “Львівська політехніка”. Держава та армія. – 1998. – № 344. – С. 41–46; *Гончаренко А.* Бій під Крутами // Герої Крут. Рицарський подвиг юних українців 29 січня 1918 р. – Дрогобич, 1995. – С. 42–48; *Грушевський М.* На порозі нової України // Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991. – 240 с.
- ² Див.: *Скоропадський П.* Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ, Філадельфія, 1995. – 493 с.; *Доленга С.* Скоропадщина. – Варшава, 1934. – 175 с.; *Горелов В. І.* Військово-політична діяльність П. Скоропадського та його роль у створенні Збройних сил Української держави (серпень 1917 – грудень 1918) // Автор. дис. на здобуття наук. ступ. канд. істор. наук. – К., 1999. – 20 с.
- ³ Див.: *Денник Начальної Команди Української Галицької. Армії.* – Нью-Йорк, 1974. – 325 с.; *Українська Галицька Армія: матеріали до історії.* – Т. 1. – Вінніпег, – 1958. – 670 с.; 1960. – Т. 2. – 84 с.; *Гіряк Н.* Спомини про генерала Мирона Тарнавського // Новий Час. – 1938. – 21 липня; *Гіряк Н.* 48 днів на чолі Тернопільської військової округи // Літопис Червоної Калини. – 1938. – № 9. – С. 13–15; *Гіряк Н.* Останній акт трагедії Української Галицької Армії. – Нью-Йорк, 1959. – 14 с.; *Господин А.* Сліди з моєї дороги. Спогади вояка УГА. – Вінніпег, 1986. – 41 с.; *Станімір О.* Моя участь у визвольних змаганнях 1917–1920. – Торонто, 1966. – 189 с.; *Темницький В.* Українські Січові Стрільці. – Відень, 1915. – 40 с.; *Шухевич С.* Спомини з Української Галицької Армії (1918–1920). Львів. 1929. – Ч. 1 – 176 с.; Ч. 2. – 176 с. Ч. 3. – 162 с.; Ч. 4. – 164 с.; Ч. 5. – 147 с.; *Шухевич С.* Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів). – Львів, 1930. – 232 с.; *Бемко В.* Державний Секретаріат Військових Справ // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Вінніпег, 1958. – Т. 1. – С. 61–70; *Гордієнко В.* Українські Січові Стрільці. – Львів; 1990. – 39 с.; *Гордієнко В.* Українська Галицька Армія. – Львів; 1991. – 111 с.; *Горевалов С.* Військова публіцистика України в національно-визвольних змаганнях. – Львів, 1997. – 231 с.; *Лаба В.* Заслужена роль польового духівництва // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Вінніпег, 1958. – Т. 1. – С. 309–312; *Лебедович І.* Польові духовники УГА // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Вінніпег, 1958. – Т. 1. – С. 313–320; *Лебедович І.* Полеві духовники Української Галицької Армії. – Вінніпег, 1963. – 326 с.; *Левіцький О.* Пропаганда і преса // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Вінніпег, 1958. – Т. 1. – С. 325–333; *Литвин М., Науменко К.* Історія галицького стрілецтва. – Львів; 1991. – 200 с.
- ⁴ Див.: *Петлюра С.* Статті, листи, документи. Упорядник В.Сергійчук. – Т. 3. 1999. – 616 с.; *Сергійчук В.* Погроми в Україні: 1914–1920. Від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах. – Київ, 1998. – 544 с.; *Безручко М.* Січові Стрільці в боротьбі за державність. – Каліш, 1932. – 82 с.; *Битинський М.* Військові відзнаки Української Національної Армії // Гуртуємося. – 1932. – Ч. 9. – С. 47–53; *Капустянський М.* Похід українських армій на Київ – Одесу в 1919 році // Короткий воєнно-історичний огляд. Мюнхен, 1946. – Кн. 1. – 110 с.; *Мірчук П.* Євген Коновалець. Лідер українського визвольного руху. – Львів: Ліга визволення України. Видавнич. відділ управління по пресі, 1990. – 107с.; *Мороз В.* Україна у ХХ столітті. – Тернопіль, 1992. – 128 с.; *Прохода В.* Завдання вояків Армії УНР на еміграції // Табор. – 1929. – Ч. 10. – С. 9–32; *Проценко О.* Виховна робота у війську – складова системи виховання української нації // Військо України. – 1999. – №1–2. – С. 4–7; *Сальський В.* Головні підстави

творення Армії УНР в минулому і майбутньому // Табор. – 1927. – Ч. 4. – С. 3–8; Удовиченко О. Україна у боротьбі за державність. – К.; 1995. – 206 с.

Leonid Kryvyziuk. TRAINING AND PEDAGOGICAL EXPERIENCE OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE IN 1917–1920

In article were analysed the system of education and training in ukrainian military formations of the period of Centralna Rada, Hetmanat, Directory of Ukrainian National Republic, West Ukrainian National Republic.

Key words: *army, Centralna Rada, Hetmanat, Directory, Ukrainian National Republic, West Ukrainian National Republic.*